

מטוס קרב רב־משימתי חמקן F-35 אדיר רשם תקיפות בכורה עולמיות במב"ם. מקור: דרור אבי (CC BY-SA 4.0)

הזבוב על גב הפיל – מקומה של המערכה בין המלחמות בתפיסת הביטחון של ישראל

ערן אורטל

“הרוצה בשלום ייכון למלחמה” (וגטיוס)

אנשים בצה"ל ובמערכת הביטחון רואים במערכה בין המלחמות (המב"ם) ערוץ פעולה אלטרנטיבי להתכוננות למלחמה. לגישתם, יש להפנות משאבים למב"ם על חשבון יכולת ההכרעה במלחמה. המאמר חותר להפריך גישה זו ולטעון כי יכולת ההכרעה של צה"ל היא הבסיס ההרתעתי שמאפשר חופש פעולה במב"ם. לראיה – דווקא בזירות העימות העיקריות, לבנון ועזה, שם איננו חשים בנוח עם אפשרות של הידרדרות למלחמה, פעולות המב"ם הן נדירות וחשאיות הרבה יותר. האש המכוונת לעורף ישראל היא המנוף המרתיע שבידי האויב. בניית יכולת צבאית מכריעה הממוקדת בנטרול האש היא שתאפשר מב"ם עמוק, רחב וחופשי יותר.

מילות מפתח: המערכה בין המלחמות (מב"ם), תפיסת הביטחון, הכרעה, סוריה, לבנון

הבדיחה הידועה הזו לא עושה צדק עם מאות ואלפי החיילים והקצינים, המתכננים והלוחמים, אנשי המודיעין ואנשי המבצעים שעומדים מאחורי החידוש הכל כך מדובר בצה"ל של השנים האחרונות – המערכה בין המלחמות. קהילה מיוחדת זו התגברה על קשיים, פרצה מחסומים, גילתה כישרון, יצירתיות ותעוזה, והביאה

מבוא

זבוב רוכב על גבו של הפיל בערבה האפריקאית. חיות הסוואנה מפנות את הדרך, צמחייה נמוכה נרמסת תחתם. נרגש מעוצמת החוויה, לוחש הזבוב באוזנו של הפיל: “תראה כמה אבק אנחנו מרימים”.

בזירה החשובה יועתק המאמץ הצה"ל לזירה שנייה ושלישית.

היסוד השני, הביטחון השוטף, היה אמון על הפחתת ההפרעות הביטחוניות בין המלחמות. יסוד זה נדרש מכיוון שכאשר צבאות ערב לא איימו במלחמות גדולות, עדיין עמדו בפני המדינה הצעירה אתגרים אחרים. הסתננות, טרור, ימיקרב, "מלחמות גבול" ועוד. תפיסת הביטחון השוטף עמדה על עקרון גביית מחיר מהאויב בגין הפרת השקט בגבולות, כדי להרתיעו ולאכוף עליו התנהגות טובה יותר. הביטחון השוטף נועד לעשות זאת במשאבים מינימליים ומבלי להפריע לחיי האומה הנבנית. לצד ההגנה המרחבית המתחייבת, הצורה האופרטיבית ההתקפית של הביטחון השוטף הייתה סדרה של מבצעי פשיטה לשטח האויב. צורה זו מוכרת לנו מההיסטוריה כ"פעולות התגמול", ואלה התפתחו בהיקפים, בעומקים ובהרכבי כוח שונים.

שני היבטים חשובים אפשרו לפעולות התגמול להיות צורה אופרטיבית מתאימה. הראשון – העובדה שהפעולה לא השפיעה על חיי העורף והמשק. פעולות התגמול לא חייבו גיוס מילואים, לא הכבידו על מוכנות הצבא למלחמה ולא גלשו למרחב העורף; ההיבט השני – האיום בהסלמה. מדינות ערב ידעו שפעולת התגמול היא רק קצהו של קרחון העוצמה הצבאית שבידי ישראל. אם יבחרו להסלים את העימות אזי צה"ל יתגייס, יתקוף ויכריע.

הירדנים, המצרים, הסורים וגם אש"ף בלבנון בשנות ה־80 המוקדמות – כולם הבינו שפעולת התגמול אינה רק מבצע ל"גביית מחיר" אלא גם איתות ברור של מדינת ישראל בדבר נכונותה להמשיך ולהסלים את המצב עד כדי מלחמה כוללת, אם יהיה בכך צורך. כוח המחץ של צה"ל, שבו נתקלו צבאות ערב כבר ב־1948–1949, היה בהחלט דבר שצריך להתחשב בו. במבצע קדש הוכיח צה"ל את יכולתו להביס את הכוח המצרי בסיני, במלחמת ששת הימים הוכיחה מדינת ישראל כי ביכולתה להביס כליל שלושה צבאות ערב ולכבוש שטחים עצומים. אפילו בתנאי הפתיחה הגרועים של מלחמת יום הכיפורים ידע צה"ל לעבור ממגננה למתקפה, ולסיים את המלחמה כשכוחו הצבאי של האויב הוכרע וצה"ל נמצא בשטח האויב.

איום שקט זה אפשר לצה"ל לקיים בהיסטוריה הקצרה שלו מאות פשיטות לשטח האויב, שלא הסלימו לכדי מלחמה.

ניכר, אם כן, כי שני היסודות הללו, הביטחון היסודי והביטחון השוטף, אינם נפרדים אלא צדדים שונים ומשלימים של אותו השלם.

הישגים משמעותיים לביטחון ישראל בשנים האחרונות. מאמר זה נועד להעמיד את המערכה שבין המלחמות (להלן המב"ם) בתוך המסגרת התאורטית הנכונה ובהקשר האסטרטגי המתאים לה. טענתי העיקרית היא שלא רק שהמב"ם אינו מהווה תחליף לכושר ההכרעה של צה"ל, אלא הוא תלוי בו לחלוטין. **טענות הנשמעות** מעת לעת, שלפיהן נדרשת הסטת משאבים מבניין הכוח המכריע של צה"ל לטובת בניין כוח שישרת את המב"ם באופן בלעדי, הן שגויות.¹ הן נשענות על תפיסה שהמב"ם הוא תופעה העומדת בפני עצמה כ"תוספת" לתפיסת הביטחון. למעשה, היכולת להרחיב את המב"ם ולעשותו אפקטיבי ומשפיע הרבה יותר קשורה בתיקון ה"פיל", המכריע במידה רבה, יותר מכפי שהיא קשורה ברכישת יכולות לחיזוק המב"ם.

אתמוך בטענה הזו באמצעות עמידה על היסודות המשלימים של תורת הביטחון הישראלית הוותיקה. אטען כי לאורך השנים היו יסודות אלה רכיבים משלימים ומאפשרים זה את זה. אטען כי זו דיאלקטיקה חסרה היום באסטרטגיה הישראלית. חוסר זה, ולא דיונים במשאבים, הוא המגביל העיקרי של אפקטיביות המב"ם.

היסודות הכפולים של תורת הביטחון

נטיית הלב הטבעית של כולנו קשורה ברצון להימנע ממלחמה. לא רק נטיית לב, זהו לב־ליבה של תפיסת הביטחון המסורתית של מדינת ישראל. כזכור, הציונות נועדה לבנות אומה עברית ובית לקיבוץ הגלויות. המלחמה היא לא חלק מהתכונות הזו, היא אפילו מפריעה. לכן **גובשה תפיסת ביטחון** החותרת למלחמות קצרות ומכריעות, שלאחריהן יבואו תקופות רגיעה ארוכות שיאפשרו בניין אומה ומשק. מתוך כך, **תורת הביטחון של ישראל** העמידה שני יסודות משלימים: הביטחון היסודי והביטחון השוטף.

הביטחון היסודי עסק בשאלת המלחמה. הוא נתן, כידוע, תשובה לשאלה כיצד תוכל מדינת ישראל לשרוד במרחב עוין, במציאות של מעטים מול רבים והיעדר עומק אסטרטגי. התשובה הייתה מלחמה קצרה שבה יגויס כל הפוטנציאל הלאומי במלואו על בסיס רעיון המילואים, כדי להכות בצבאות ערב בעוצמה ולהכריעם. הצורה האופרטיבית למימוש תפיסה זו התבססה על שלושה מרכיבים – צבא סדיר קטן וחזק שיבלום את המתקפה; הכרעת המלחמה באמצעות גיוס צבא המילואים; והתרעה מודיעינית שתאפשר גיוס מוקדם ככל האפשר של כוח המחץ הזה. הכוח הצבאי נדרש להעביר את המלחמה לשטח האויב, להסיר את האיום ולהכריע את האויב העיקרי. במידת הצורך, אחרי הכרעה

איך זה קשור למב"ם?

המערכה בין המלחמות היא כינוי שניתן למאמצים שמקיימת מדינת ישראל לבלימת החדירה האיראנית לאזורנו והתעצמות צבאית של אויבנו בנשק מתקדם. במערכה זו, כך עולה מפרסומים שונים, עושה מדינת ישראל שימוש בכלים מגוונים – חשאים, כלכליים וגם קינטיים. עם זאת ברור כי התקיפות הקינטיות בשטח האויב הן גולת הכותרת של המערכה. תקיפת האויב במדינה זרה היא גם הפגנת עוצמה של מדינת ישראל, המאפשרת לה להגיע מעמדה של עוצמה לתיאום עם שחקנים בינלאומיים כמו רוסיה וארצות הברית, ולחולל במידה רבה גם השפעות תודעתיות כלכליות ואחרות במרחב. המב"ם כולל אומנם רשימה מגוונת של סוגי עוצמה שונים, אך לא יכול היה להתקיים, ודאי לא על ידי צה"ל, ללא המרכיב הקינטי שבו.

למרות המושג מלחמת מנע, הרמטכ"ל חזר על התפיסה המקובלת שהמב"ם נועד לשפר מבחינתנו את תנאי הפתיחה של המלחמה הבאה, אך לא ממש למנוע או להחליף אותה.

בנאומו בכנס השנתי של המכון למחקרי ביטחון לאומי בינואר 2021 התייחס הרמטכ"ל למב"ם כאל "מלחמת מנע", שתכליתה לגרוע יכולות מהאויב כהכנה למלחמה הבאה. במילים אחרות, למרות המושג מלחמת מנע, הרמטכ"ל חזר על התפיסה המקובלת שהמב"ם נועד לשפר מבחינתנו את תנאי הפתיחה של המלחמה הבאה, אך לא ממש למנוע או להחליף אותה.

קיים דמיון בין יעדיו האסטרטגיים של המב"ם לאלה של הביטחון השוטף הוותיק. סדרת התקיפות והפעולות שביצעה ישראל בסוריה בשנים האחרונות נועדה, כאמור, למנוע התעצמות של חזבאללה בנשק איכותי ומדויק, להרחיק נוכחות צבאית איראנית מסוריה ולמנוע התבססות של תשתיות טרור בגבול רמת הגולן. הקו המנחה של הפעולות הוא ברור – לבלום את העצמת האיום של גורמי הציר השיעי מסוריה ומלבנון. אומנם, בשונה מפעולות התגמול הוותיקות, המב"ם אינו מאופיין בדפוס של תגובה לפעולות טרור בשטח ישראל, אלא פועל באופן יזום נגד האויב בהקשר שהוצג כאן. שלא כמו פעולות התגמול הוותיקות שכוונו נגד האוכלוסייה והמדינה המארחת, המב"ם מתאפיין בתקיפת מטרות של חזבאללה ושל איראן. כזכור, רוב פעולות התגמול כווננו לאוכלוסייה הערבית בעזה או בגדה המערבית שממנה יצאו המחבלים, או שכיוונו לבסיסי הלגיון הערבי או הצבא המצרי ככתובת מדינית אחראית. המב"ם

מתאפיין באסטרטגיה של מניעה וסיכול מדויק. פעולות התגמול, לעומתו, נועדו להכאיב – אסטרטגיה של אכיפה.² ההבדלים הללו אומנם משמעותיים אך אינם מבטלים את הדמיון המהותי ביניהם – מדינת ישראל פעלה באופן התקפי בשטח האויב כשיטה סדורה, על מנת להבטיח את האינטרסים שלה באמצעות מניעה או אכיפה. פעולות התגמול של שנות ה-70, בעיקר בגבול לבנון, כבר היו דומות במידה רבה למב"ם של היום. פשיטות ותקיפות אוויריות שכוונו לבסיסי המחבלים עצמם – לא לאוכלוסייה ולא לצבא המארח הלבנוני. היה בהן אפילו מרכיב מסכל מסוים של שלילת יכולות צבאיות, בייחוד בתקיפות חיל האוויר באותה תקופה על בסיסי אימון ומחסנים של אמצעי לחימה בלבנון. קווים של דמיון וגם של שוני מתקיימים, אם כן, בין המב"ם הנוכחי לבין פעולות התגמול המוכרות מההיסטוריה של צה"ל. אך נקודת הדמיון החשובה מכולם נוגעת לצורה האופרטיבית של התקיפה הצבאית בין המלחמות. בין שהיו אלה פשיטות קרקעיות ("פעולות תגמול"), בין שהיו תקיפות אוויריות (ואלה הפכו למקובלות יותר החל משנות ה-80 ואילך) – כולן התבססו על העיקרון של הביטחון השוטף – מבצע צבאי שהגיונו האסטרטגי הוא פגיעה מוגבלת באויב, לא הכרעתו, ושצורתו האופרטיבית מצומצמת וקצרה; מבצע שניתן לעשות כמותו רבים, מבלי להשקיע משאבים רבים, מבלי לגייס את צבא המילואים ומבלי להסתכן בהידרדרות קשה.

אולם הבדל אסטרטגי מהותי אחד לא התברר עדיין. פעולות התגמול בעזה בשנות ה-50 כוונו נגד האויבת העיקרית של מדינת ישראל – מצרים וצבאה החזק. פעולות התגמול בגדה המערבית בשנות ה-50 וה-60 כוונו נגד הממלכה ההאשמית ו"הלגיון הערבי". כוח זה היה לא רק איכותי אלא גם פרוס בלב הארץ – בירושלים ובגבול השרון והשפלה. פעולות התגמול נגד הצבא הסורי התגרו בכוח שנהנה משליטה טופוגרפית מוחלטת על יישובי אצבע הגליל והכנרת. למרות האיום המשמעותי מצבאות אלה יצא צה"ל פעם אחר פעם לפשיטות אלימות על בסיסיהם, כדי לכפות הפסקה של הטרדות ופעולות מחבלים משטחם.

המב"ם מתאפיין אומנם בפעילות צבאית ערה, אך הוא מתרכז בעיקר בזירה הסורית. למרות מאמצי איראן וחזבאללה, בסוריה לא הוקמה עדיין תשתית צבאית מבוססת רקטות וטילים, שמסוגלת ליצור איום בהיקף ובמשך משמעותי על עורף מדינת ישראל. אדרבה, אחת ממטרות האסטרטגיה הישראלית המוצהרת היא לוודא שכך אכן יישמרו פני הדברים. המב"ם האינטנסיבי בסוריה בולט במיוחד על רקע המיעוט הזניח של מבצעי

עופרת יצוקה (2008–2009 בעזה), עמוד ענן (2012 בעזה) וצוק איתן (2014 בעזה), נמצא תופעה מבלבלת. פשיטות קצרות או תקיפות באש, שנועדו לגבות מחיר מהאויב ולהרתיעו, הסתבכו למערכות של ימים רבים ואף שבועות. הגם שהיו אלה מבצעים גדולים יחסית (בוודאי לבנון השנייה, עופרת יצוקה וצוק איתן), מטרתם לא הייתה להסיר את האיום מעל העורף ולהכריע את האויב אלא הרבה פחות מכך — **מטרתם נוסחה** בדרך כלל סביב רעיון "הרתעת האויב" כדי "ליצור מציאות ביטחונית טובה יותר". ההיגיון האסטרטגי של מבצעים אלה היה היגיון של פעולות תגמול. עם זאת, ההשקעה האסטרטגית שנדרשה ממדינת ישראל — גיוס מילואים, עלות חומרי, עלות עקיפה למשק, משך המבצעים — היו דומים יותר למלחמה. למעשה, כמה מהמבצעים האלו הוכרו רשמית, בדיעבד אומנם, כמלחמות (לבנון השנייה וצוק איתן) — עובדה המצביעה גם היא על כך שהמלחמות האחרונות של צה"ל לא היו אלא "פעולות תגמול שהסתבכו".

ההסבר העיקרי להיעדר מב"ם אלים ומשמעותי יותר בלבנון ובעזה נעוץ פשוט בקיומו של נשק תלול מסלול המכוון לעורף ישראל בעזה ובלבנון ומגביל אותה, בהשוואה לימי פעולות התגמול הידועות.

מהו הדבר שגורם ל"מבצעי תגמול" להפוך למלחמות, להיגרר ולגרור את מדינת ישראל למערכה ארוכה עם הישג מוגבל? אם נבחן את כל המבצעים הללו, התשובה היא אחת: נשק תלול מסלול. יכולתו של האויב לשגר רקטות לערי ישראל מהווה בעצם "זכות וטו" על הרעיון הוותיק של ניתוק מגע בתום המבצע. פעולת "חץ שחור" בפברואר 1955 נמשכה לילה אחד. היו לה התחלה, אמצע וסיום ידועים. אומנם מתכנני הפשיטה לא יכלו לחזות בביטחון את תוצאותיה במונחים של מחיר לאויב ולכוחותינו, אך היה ברור לגמרי שמדובר בפשיטה לילית שתסתיים בבוקר ה-1 במאוס. רצועת עזה כעבור שישים שנה כבר "מטילה וטו" על סיום פעולת התגמול של צה"ל במועד ידוע מראש. הן בעופרת יצוקה והן בעמוד ענן ביקש צה"ל לסיים את המבצע בכמה וכמה הזדמנויות, ואף הכריז על עצירות שונות של הפעולות. כל העצירות הללו הוכשלו על ידי שיגור רקטות לעורף ישראל.

איום שלא מסירים

מדוע, אם כן, נמנעת מדינת ישראל מיציאה למלחמה שמטרתה להסיר את איום הרקטות ולהכריע את האויב?

פשיטה ותקיפות אוויריות של ממש לעבר האויבים העיקריים על אדמתם — חזבאללה בלבנון וחמאס בעזה. מדוע המב"ם מתמקד כמעט אך ורק בזירה הסורית, ולא בזירות המאיימות יותר על ישראל?³ התשובה ברורה מאלה. לבנון ועזה "מוצפות" ביכולת צבאית עשירה. יכולתם של חזבאללה וחמאס לשחק את העורף הישראלי בתגובה לכל תקיפה ישראלית היא בבחינת "סוסים שברחו מהאורווה". המב"ם נועד למנוע את הישנות הטעות הזו בסוריה ולשמר את יכולות איראן וחזבאללה שם, אלה הרלוונטיות לאיום על ישראל, מוגבלות באיכותן ומצומצמות בהיקפן. כך גם עולה מדבריו של הרמטכ"ל באותו **נאום בכנס ה-INSS**.

במילים אחרות, **קיומו של נשק תלול מסלול בהיקפים משמעותיים בידי חמאס וחזבאללה בעזה ובלבנון הוא ההסבר החשוב ביותר להימנעותה של מדינת ישראל מפעולה נגדן**. גם חזבאללה וגם חמאס כבר הפרו את ריבונות ישראל באמצעות חפירת מנהרות לשטחה. חזבאללה בונה כוח צבאי התקפי גדול בגבול ישראל, שיעודו המוצהר הוא "כיבוש הגליל". חמאס פיתח לכדי אומנות את שיטות ההטרדה שלו בגבול — הפרות הסדר, מניעת שגרה מהתושבים, עפיפונים ובלוני תבערה ונפץ ופיגועי צליפה. תגובות ישראל נוטות להיות מדודות, ודאי לא פעילות יזומה. ההבדל בין היגיון מניעתי במב"ם להיגיון אכיפתי בפעולות התגמול אינו העיקר כאן. ההסבר העיקרי להיעדר מב"ם אלים ומשמעותי יותר בלבנון ובעזה נעוץ פשוט בקיומו של נשק תלול מסלול המכוון לעורף ישראל בעזה ובלבנון ומגביל אותה, בהשוואה לימי פעולות התגמול הידועות. היעדרו של מערך תלול מסלול משמעותי המשקף איום רחב היקף מוחשי ואמין על עורף ישראל מסוריה הוא, אם כן, ההסבר העיקרי לחופש הפעולה הישראלי שם. ישראל החזיקה מול סוריה בשנות מלחמת האזרחים יכולת ייחודית להפעיל כוח בעוצמה רבה, להפר את האיזון העדין לטובת אחד הצדדים ולהכריע את המלחמה הפנימית שם. בחסות ה"פיל" הזה נהנתה ישראל מחופש פעולה מרשים, גלוי או סמוי, נגד אויביה. גם כעת עדיין חסר הציר השיעי בסוריה את היכולות המאיימות שמחזיקים חמאס וחזבאללה בעזה ובלבנון. הפער הזה של האויב, ולא רק היצירתיות המודיעינית והטקטית המרשימה שלנו, הם שמגדירים את המב"ם בסוריה עד כה.

פעולות תגמול שהסתבכו

אם נבחן את המבצעים הצבאיים הגדולים של צה"ל מאז שנות ה-90 — דין וחשבון (1993 בלבנון), ענבי זעם (1996 בלבנון), מלחמת לבנון השנייה (2006),

למבצע צוק איתן מעידה על כך. מדינת ישראל בשנים ההן **קיימה את מחויבותה** מתוקף ההבנות בעקבות מבצע עמוד ענן – להימנע מפעולה התקפית ברצועה, למרות הפרות חוזרות ונשנות של האויב ומידע על חפירת המנהרות. כאמור, התמדתו של חמאס באסטרטגיית הפרות הסדר בגבול וטרור הבלונים לאורך יותר משנה העידו גם הם על החסינות שהוא חש בזכות הגיבוי השקט של מערך הרקטות שלו.

מה שמגדיר, אם כן, את יכולתה של מדינת ישראל לממש ביטחון שוטף או מב"ם אפקטיבי, לא רק בסוריה אלא גם בזירות העיקריות, הם שני תנאים: **הראשון** – היכולת לבודד את פעולת התגמול או האכיפה כך שלא תגרור את מדינת ישראל למלחמה, כלומר, שפעולת הביטחון השוטף לא תהפוך, מבלי שהתכוונו, למלחמה. לשם כך יש למצוא דרך לשלול מהאויב את "זכות הווטו" בדמות שיגור רקטות לעורף ישראל. ההגנה שמספקות מערכות דוגמת כיפת ברזל היא אומנם חיונית ומוצלחת, אך לא עונה על צורך זה. די לאויב להפסיק את הלימודים במדינת ישראל או את הכניסה והיציאה אליה באמצעות ריבוי אזעקות בנמלי התעופה והים. **השני** – רעיון אופרטיבי חדש שיאפשר לצה"ל להחזיק בידיו איום אמין, מוחשי ויעיל להסיר כליל את איום האש מעל עורף ישראל ולהכריע את האויב כמערכת לוחמת, וזאת מבלי להידרש למחירים הכבדים של טיהור מאות כפרים וערים מאוכלסות בצפיפות ושהייה ממושכת בשטח.

בעשורים אחרונים מתקיים ויכוח ערני בין האסכולה הטוענת כי "במלחמות החדשות לא ניתן להכריע" לבין אסכולה שטוענת כי צה"ל חייב לחזור ולקיים אסטרטגיית של הכרעת כוחות האויב והסרת האיום. תפיסת ההפעלה של צה"ל לניצחון במעגל ראשון התמקדה בדיון הזה בדיוק והכריעה לטובת כינונה של יכולת צבאית מודרנית ומותאמת יותר, שתכליתה להשיב את ההכרעה האופרטיבית לפרקטיקה האסטרטגית של ישראל. רעיון קונקרטי לאופן שבו יכולה להתממש הכרעה כזו, של צבא טרור מבוסס טילים ורקטות, הצעתי במאמרי **"להדליק את האור ולכבות את האש"**.

בלי מלחמה מכריעה כאיום ממשי אין למדינת ישראל "פיל", ובלעדיו המב"ם אינו יותר מקרב בלימה.

סיכום

יתכן שבעתיד יתחולל שינוי מהותי, בעל משמעות אסטרטגית כבדת משקל: בידי הערבים עלול להימצא ארסנל הולך וגדל, כמותית ואיכותית, של טילי קרקע-קרקע (...).

שוב, חלק ניכר מהתשובה נעוץ במערכי הנשק התלול מסלול. המלחמה הבאה, כך יודעים מקבלי ההחלטות, תתנהל בחיפה, בתל-אביב ובעורף כולו, עם השלכות כבדות על שני הצדדים. החלק האחר של התשובה נעוץ באי-הנכונות של מדינת ישראל לכבוש שטחים עוינים כבעבר ולשלוט בהם. זה מה שמבחין בין מלחמת לבנון הראשונה למבצעים שבאו אחריה. מי שמיהרו לנצל את ההזדמנות הזו היו חזבאללה ומאוחר יותר חמאס, שקיבלו בעצם חסינות אסטרטגית לבנות מערכי אש משוכללים בשטחים שעליהם השתלטו. מערכי האש מוטמנים עמוק בשטחים הבנויים והסבוכים שברשות האויב. לא ניתן (באמצעים הקיימים) לעוקרם מהשורש בלי פעולה קרקעית ארוכה, הכרוכה ב**כישוש ובטיהור ערים מאוכלסות ושהייה ממושכת בהם**.⁴ אלא שהאויב, הציבור הישראלי והמדינאים⁵ – כולם מודעים לאי-הנכונות של מדינת ישראל לחזור ולכבוש שטחים עוינים ולהישאר בהם. יוצא מן הכלל היה מבצע חומת מגן ביהודה ושומרון בשנת 2002, שם לא נכח נשק תלול מסלול מרתיע וגם לא מערך הגנה משמעותי של האויב על שטחו.

בלי יכולת צבאית ברורה לשלול מהאויב את אופציית הפגזת העורף הישראלי ובלי צורת מלחמה אפקטיבית להסרת האיום ולהכרעת האויב כמערכת לוחמת, המב"ם אינו אלא זבוב בלי פיל.

הנה כי כן, למדנו כי לא רק שהצורה האופרטיבית של פעולות התגמול נפגעה אנושות בגלל "זכות הווטו" של האויב על "ניתוק המגע" ממנו בתום הפשיטה. גם ההיגיון האסטרטגי של איום בהסלמה עד כדי מלחמה מכריעה רוקן למעשה מתוכנו. בהיעדר יכולת צבאית להסיר את איום הרקטות במחירים שמתקבלים על דעת ההנהגה והציבור בישראל ובעולם, נותרה ישראל ללא איום אמין בידיה. למעשה, אם למדו האויבים משהו מדפוס המבצעים המדורג של צה"ל בשלושים השנים האחרונות ומהמטרות המוגבלות של כל המבצעים, זהו חוסר הרצון האסטרטגי העז של ישראל להכריעם.

הזבוב והפיל

המב"ם מוגבל למקום שבו אין לאויב יכולת משמעותית להחזיק את עורף ישראל כבן-ערובה. בסוריה אומנם קיימת מגמת התבססות של איראן ושל חזבאללה, אך היא רחוקה כרגע מלאפשר לגורמי אויב אלה תגובה צבאית רחבה ואפקטיבית משטח המדינה. חפירת מנהרות החדירה לשטח ישראל בין מבצע עמוד ענן

הבעיה הצבאית הקונבנציונאלית החשובה ביותר של ישראל בתחום הביטחון הלאומי, לקראת המאה העשרים ואחת, היא, אפוא, ההתפתחות הזאת.

נבואתו זו של ישראל טל התממשה. הנשק תלול המסלול הוא שהוציא את מערכת הביטחון של מדינת ישראל מאיזון. יכולתם של מערכי שיגור להחזיק את שגרת יומם ואת חוסנם הנפשי של מאות אלפי אזרחים ישראלים כבני ערובה, למרות ההגנה האווירית וההתגוננות בעורף, שללה את הגיון של פעולות התגמול וערערה את היסוד של "ביטחון שוטף". אי-הרצון הישראלי לחזור ולכבוש שטחים גדולים, להילחם במרחבים המורכבים והבנויים שבהם מוסתרות הרקטות, לטהר אותם מאויב במחירים הצפויים להיות כבדים הוא ברור לכול. אי-הרצון הזה של ממשלת ישראל את איום המלחמה המכריעה ואת היכולת להסיר איום מעל העורף, פשוטו כמשמעו. גם יסוד "הביטחון היסודי" עורער. מדינת ישראל מוצאת עצמה נלחמת מעת לעת במבצעים ממושכים ויקרים על מנת להשיג מטרות הולכות ומצטמצמות. אימצנו את הרע מכל העולמות — ההישג המוגבל של מבצעי ביטחון שוטף במחירים גבוהים של מלחמות ביטחון יסודי. זו תופעה כל כך ברורה, עד כי אין ספק שגם סוריה, מתישהו, תשוב ותקים לעצמה את תעודת החסינות הזו בדמות מערכי שיגור משמעותיים.

המב"ם אינו אלא צורה חדשה, מקורית ומלאה חיוניות ככל שתהיה, של יסוד תורת הביטחון שלנו — הביטחון השוטף. עם זאת, בלי יכולת צבאית ברורה לשלול מהאויב את אופציית הפגזת העורף הישראלי ובלי צורת מלחמה אפקטיבית להסרת האיום ולהכרעת האויב כמערכת לוחמת, המב"ם אינו אלא זבוב בלי פיל. הנשק תלול המסלול ואי-הרצון הישראלי לכבוש שטחים מורכבים הוציאו מאיזון את תפיסת הביטחון של ישראל, על שני יסודותיה. נדרשת לנו צורת לחימה חדשה, התקפית, שתשלול מהאויב את מערכי האש שלו ותשמידם תוך צמצום ניכר של השפעתם על העורף. מתחייבת מתקפה בשטחו של האויב אך בלי האילוף הנלווה אליה — לחימה עקשנית מבית לבית וטיהור כל יישוב, רחוב, סמטה ומבנה, עד למציאת הרקטה האחרונה. כאמור, רעיונות כאלה קיימים על שולחן הדיונים המעשיים. אוראז תוכל המערכת המרשימה שאורגנה בצה"ל סביב המערכה שבין המלחמות לפעול גם בזירות העיקריות, ולא רק בסוריה.

אם אנו חפצים במב"ם שיהיה פחות זבוב ויותר דומה לדבורה או לצרעה, מב"ם שיפעל באפקטיביות ובנועזות גם כלפי אויב שיש לו יכולת ונכונות לתקוף את ישראל, אזי הוא צריך לשבת על פיל מתאים יותר — פיל שצילו ברור ומוטל גם על האויבים העיקריים, פיל שיועד להילחם ולהכריע צבאות טרור מבוססי אש תלולת מסלול לעורף ישראל.

תת־אלוף ערן אורטל — מפקד מרכז דדו לחשיבה צבאית בין־תחומית. שירת בעבר כקצין איסוף קרבי ובמגוון תפקידים במטה הכללי בתחומי תכנון בניין הכוח והפעלתו, באגף התכנון ובאגף המבצעים. בעל תואר שני בלימודי ביטחון מאוניברסיטת תל אביב ובוגר המכללה לביטחון לאומי (מב"ל). ortaler90866@gmail.com.

הערות

- 1 להרחבה ראו למשל במאמר של אל"ם שי שבתאי, "תפיסת המערכה שבין המלחמות". במאמר זה מונה שבתאי סדרה של "תוספות" לתפיסת הביטחון (פעולות תגמול, מלחמת מנע, מבצעים מיוחדים, מלחמה בטרור, מבצעי הרתעה, פעולות מנע ועוד) וקורא לתוספת תשיעית — מב"ם. בהמשך הוא קורא להשקעה וארגון מתאימים למב"ם ("תפיסה מארגנת חדשה"), כאילו המב"ם הוא מרכיב בתפיסה העומד כשלעצמו.
- 2 מניעה ואכיפה: מניעה היא פעולה שתכליתה למנוע מן האויב להפעיל את עוצמתו כלפינו. גמול הוא פעולה בתגובה לפעולה של האויב, שאינה בהקשר ישיר לפעולת האויב. הן מניעה והן גמול הם כלים מרכזיים למימוש רעיון של "אכיפה", קרי הרצון לשנות את התנהגות השחקן העומד מולנו על ידי איום בשימוש בכוח או שימוש בכוח מדוד, ללא הגעה לעימות כולל. היגיון האכיפה, שכלי המניעה כאמור נכלל בו, נועד לסייע בהתמודדות עם איומים בעיקר בתקופה שאיננה מלחמה. להרחבה בנושא ראו למשל אסטרטגיית מניעה בספרו הקלאסי של תומאס שלינג **חימוש והשפעה** (1981), הוצאת משרד הביטחון; ובספרו של רוברט פייפ **להפציץ כדי לנצח** (2017), הוצאת משרד הביטחון.
- 3 כאמור, על פי הפרסומים הגלויים בעניין.
- 4 יעקב עמידור, למשל, ממליץ במאמרו "לשם מה", **בין הקטבים 31-32**, שמטרת המלחמה הבאה בלבנון תהיה למנוע יכולת שיגור עתידית משם באמצעות שלב ממושך ויסודי של טיהור, ובכך לפתוח אותה למב"ם ביום שאחרי המלחמה.
- 5 היוצא מן הכלל הבולט של תופעה זו הוא מבצע חומת מגן ב־2002. הקרבה לריכוזי האוכלוסייה הישראלית, העובדה שלא היה צורך לטהר את יהודה ושומרון מרקטות מוטמנות אלא "רק" לאתר תשתיות טרור חשאיות והיכולת הצבאית הראשונית בלבד של האויב שם — כל אלה אפשרו למדינת ישראל לקבל החלטה שונה במקרה זה. מעל כל אלה עמדה העובדה שלאויב ביהודה ושומרון בעת חומת מגן לא היה מערך רקטי שאיים לשחק את העורף הישראלי, כל עוד המבצע נמשך. גם כך נדרשו שנתיים של פיגועי התאבדות בעורף ישראל וכ־1,000 הרוגים ישראלים כדי שתתקבל ההחלטה הזו.